program

KAZIMIERZ BRAUN

HELENA

RZECZ O MODRZEJEWSKIEJ

TEATR POLONIA

SCENA FORMAT

TORONTO 1992

W ROLI WIELKIEJ AKTORKI

MARIA NOWOTARSKA

Reżyseria: Jerzy Kopczewski

Modrzejewska w roli Rosalindy w 1882 roku w Filadelfii.

ZAMIAST DIDASKALIÓW

(fragmenty komentarza autorskiego).

Twórczość sceniczna i życie Heleny Modrzejewskiej należą do samego rdzenia polskiej tradycji teatralnej. Czytałem o Modrzejewskiej od lat. Znałem jej miejsce w dziejach teatru polskiego i dziejach teatru amerykańskiego. Pozostawała jednak postacią historyczną, upozowaną — jak na fotografiach w kostiumach granych postaci, czy na znanym portrecie Tadeusza Ajdukiewicza. Była bohaterką pisanych dla niej i o niej sztuk teatralnych i powieści. Obiektem rozpraw krytyków i badań teatrologów. Jej biografia była przenicowana i wyświetlona, a zarazem niezwykła i tajemnicza. Należała tyleż do historii co do legendy.

Wiedziałem więc wiele o prawdzie Heleny Modrzejewskiej i o micie Heleny Modrzejewskiej. O Modrzejewskiej polskiej i o Modrzejewskiej amerykańskiej; Modjeskiej - jak nazywała się na użytek Amerykanów. Ale była stale kimś obcym, dalekim. Zobaczyłem ją z bliska i zacząłem ją rozumieć dopiero gdy sam - na dłużej - znalazłem się w Ameryce.

Reżyserując Szewców Witkacego w Los Angeles, w styczniu 1988 roku, uświadomiłem sobie, że przecież pobliski Annaheim, w którym mieszkała Modrzejewska po przybyciu do Stanów, jest dziś dzielnicą metropolii Los Angeles; dziś Helena Modjeska miałaby willę w Beverly Hills, w Bell Air, osiedlu gwiazd.

Przypomniałem sobie także, że Modrzejewska była przecież chrzestną Matką Stanisława Ignacego Witkiewicza. Cóż za zbieg okoliczności, skojarzeń, sukcesji.

Wielka aktorka teatru drugiej połowy XIX wieku i wielki dramatopisarz pierwszej połowy XX wieku. Wodząc palcem po mapie południowej Kalifornii natrafiłem na miejscowość o nazwie "Modjeska". Ależ tak, to jej siedziba!

Pojechałem tam z żoną i córką, któregoś ranka, przed popołudniową próbą. Z autostrady numer 5 zjeżdża się w miejscowości El Toro. Potem jedzie się na północ szosą numer 18 w kierunku gór Santa Ana. Po około 10 milach (16 km) białe litery na zielonym tle drogowskazu kierują do Modjeska Canyon, na drogę numer 19.

Minęliśmy sklepik z napisem Modjeska Country Store, potem mały domek będący ośrodkiem socjalnym osiedla - Modjeska Community Center. W straży pożarnej - Modjeska Fire Station - strażaka, myjącego akurat wielki czerwony pojazd, dopytałem się o drogę do domu Madame Modjeska; znał to imię i znał ten dom.

Skręciłem z Modjeska Canyon w

Modjeska Drive i tuż za mostkiem na wąskim strumieniu był na lewo wjazd przez otwartą bramę do parku. Z poza dębów i palm wyłonił się biały, rozłożysty, parterowy dom. Przed nim sadzawka, studnia, zapuszczone klomby. Z boku wielki kamień pamiątkowy - nagrobny z napisem: "+ Helena Modjeska" i na osobnej metalowej tabliczce "Charles Bodzenta Chlapowski"; ale jej grób jest w Polsce. Nikogo nie było.

Zrobiłem masę zdjęć. Zbliżyłem się do drzwi wejściowych domu. Sfotografowałem je. Potem nacisnąłem klamkę. Ustąpiła. Wszedłem. Więc to tu. To jej dom. Przeszedłem przez sień. Do salonu. Krążyłem po pokojach. Były prawie puste. Ale w sypialniach stały drewniane łóżka, w jadalni wielki stół, w salonie kołowrotek. Wszędzie kominki odymione. Widać, że nie do ozdoby, ale do ogrzewania. W ten styczniowy dzień, gdy tam byłem, choć na dworze było słonecznie i ciepło, to jednak we wnętrzu domu panował chłód.

Zobaczyłem ją w tym salonie, jak żegna się na zawsze ze swoim domem. Tak powstał pomysł sztuki o Helenie Modrzejewskiej.

...

Jeszcze tyko parę refleksji historycznych.

Życie Heleny Modrzejewskiej (1840 - 1909) dzieli się wyraźnie na trzy, nierównie długie, okresy.

Pierwsze dwadzieścia parę lat, to dzieciństwo zaniedbanego dziecka nieznanego ojca, w przeciętnym, małomieszczańskim środowisku; młodość kelnerki i prowincjonalnej aktorki - amatorki; związki z mężczyznami; dwoje nieślubnych dzieci; początki scenicznej kariery. To czas od urodzenia - do 1865 roku, kiedy to Modrzejewska została zaangażowana do Teatru Miejskiego w Krakowie i szybko zyskała duże powodzenie. Okres ten rozciąga się aż do roku 1868, przełomowego dla aktorki. Została wtedy zaangażowana na pierwszą polską scenę, do Teatrów Rządowych w Warszawie i poślu-

Arden, rezydencja Modrzejewskiej w Kalifornii.

biła arystokratę Karola Chłapowskiego.

Drugi okres, to osiem lat królowania w Warszawie (1868 - 1876). Modrzejewska zyskała tam stanowisko gwiazdy, zogniskowała miłość publiczności (w tym licznych indywidualnych wielbicieli), a równocześnie skupiła na sobie zazdrość środowiska teatralnego i niechęć części prasy.

Z dwóch powodów, nierozdzielnie ze sobą związanych, postanowiła wyjechać za granicę. Po pierwsze, pragnęła awansować teatralnie, podbić sceny innych krajów, pójść w ślady tych aktorek i aktorów, którzy z powodzeniem występowali na obcych scenach; także w obcych sobie językach. Było wtedy takich aktorów (a także śpiewaków) stosunkowo sporo, wśród nich paru Polaków. Modrzejewska widywała ich, słyszała o nich, z niektórymi nawet wspólnie występowała. Po drugie, życie w kraju stało się dla niej nieznośne. Otoczona zawiścią, była przedmiotem szeptanych i drukowanych potwarzy. Przy lada okazji wypominano jej wszelkie prawdziwe i wymyślone grzechy.

Trzeci okres, to długie trzydzieści trzy lata emigracji (1876 - 1909). Pokonując ogromne trudności, katorżniczą pracą nad językiem, morderczo eksploatując swoje siły, Modrzejewska osiągnęła pozycję gwiazdy w teatrze amerykańskim. Występowała też, z powodzeniem, w Anglii i Irlandii, również w Pradze. Jako światowa gwiazda grała gościnnie w kraju; zawsze witana z entuzjazmem i dumą, żegnana z żalem; przez niektórych z ulgą. . . .

To co pod wpływem tej wizyty napisałem oparte jest ściśle o historię. Podane przeze mnie fakty, daty i nazwiska są prawdziwe. Wiele wyrażeń i słów (np. "facet", wyrażać się "niegramatykalnie" itp.) wziąłem z listów i wspomnień Heleny Modrzejewskiej; także z listów i innych pism H. Sienkiewicza oraz listów A. Chmielowskiego i prac o nim. To samo dotyczy terminów angielskich. Pojawia się ich w moim tekście nieco - tak jak było w pismach tej, o której polszczyźnie napisał Cyprian Norwid: "Udatnego więcej, nie pomnę, żebym co po polsku czytał". Ale to była refleksja nad listem Modrzejewskiej z 1881 r., a więc napisanym zaledwie pięć lat po

wyjeździe z kraju. Potem jej polszczyzna na codzień była zapewne mniej udatna, wkradały się do niej "amerykanizmy"; pozostawała nieskazitelna na scenie, gdy Modrzejewska grała po polsku. W Ameryce grała jednak po angielsku. Dlatego będą w mym tekście angielskie kwestie wypowiadane przez Modrzejewską - Modjeską. Z początku borykając się z angielskim, mówiła nim stopniowo coraz płynniej i coraz lepszą miała wymowę sceniczną w tym języku. Zarzuty wobec jej wymowy ("heavy accent") weszły jednak do amerykańskiej historiografii teatru.

Trzymając się historii i faktów nie pisałem wszakże studium, ale dramat, któremu - jak każdemu utworowi literackiemu - przysługiwać winno prawo do "licentia poetica".

Norwid, który żywo interesował się losami i występami Modrzejewskiej, napisał o niej: "Czemu ta artystka wielka dla Anglików gra? - nie pytam... mam przezorność nie dogłębiać przyczyn w społeczności, gdzie nikt nigdy uznanym, ocenionym i użytym od paręset lat nie był (z wyjątkiem, jeżeli szło o dorywczą manifestację praw lub pretensyj). Może nie gra po polsku dlatego, dla czego np. Adam Mickiewicz żył z pieniędzy szwajcarskich i francuskich, a zegarek zastawiał, mając nie dosyć pewny obiad - mówiono wtedy: << nasz Mickiewicz, chluba narodu!>>. Może dla następstw i przyczyny owej, dla jakiej skoro śp. Zygmunt Krasiński konał w Paryżu, nie mogliśmy zatrzymać balu w Hotelu Lambert". Jako emigrant dobrze rozumiał emigrantkę.

K. Braun (fot. autora)

Biblioteka w "Ardenie" - Kalifornijskiej rezydencji Modrzejewskiej - (z książki *Memories and Impressions*)

Z pamiętników Modrzejewskiej:

Czy żałuję, że poświęciłam się scenie? Nie uczyniłam tego pewno z myślą o robieniu majątku. W Polsce aktorzy majątku nie robili nigdy, a ja zresztą nigdy nie przywiązywałam wielkiej wagi do pieniędzy, więc w tym względzie zawód nie spotkał mnie żaden.

Za lat młodych wzdychałam do sławy, lecz z czasem i to minęło; wszystko zgoła zbladło wobec zapału do pracy samej. Rozkochałam się po prostu w swej sztuce. Wgryźć się w pracę, wyjść z siebie samej, zapomnieć o wszystkim, nawet o istnieniu Heleny Modrzejewskiej, a włożyć duszę całą w postać stworzoną przez poetę, przenikać jej charakter aż do najskrytszych tajników, żyć jej życiem, przejąć się jej wzruszeniami, drżeć jej namiętnością, jej boleściami cierpieć i jej uciechami się radować: zespolić, słowem, z nią własną istotę do tego stopnia, by jej krwią i duchem wskroś przesiąknąć - to stało się moim ideałem, to celem mych dążeń, a zarazem czarem i powabem życia. Często źle mnie rozumiano i niesprawiedliwie sądzono, częściej wynoszono ponad wszelką zasługę, a jednak nigdy żadna ocena mej zdolności i zasługi nie zdołała odciągnąć mnie od tego celu, którym było rwanie się ustawiczne do osiągnięcia swego ideału, które w końcu okazało się targaniem się na urzeczywistnienie niemożliwości.

Sienkiewicz o Modrzejewskiej:
Był to gołąb
o orlich skrzydłach.

PEKAO
TRADING CORPORATION

TRANSFERY PIENIĘŻNE DO POLSKI I Z POLSKI DO USA

ATRAKCYJNA OFERTA TOWAROWA

CONSULTING

PEKAO TRADING CORPORATION

2 PARK AVE., NEW YORK, NY 10016, TEL.:(212) 684-5320
881 MANHATTAN AVE., BROOKLYN, NY 11222, TEL.:(718) 349-1320
5395 NORTH MILWAUKEE AVE., CHICAGO, IL 60630, TEL.: (312) 775-0400
3000 NORTH MILWAUKEE AVE., CHICAGO, IL 60618, TEL.: (312) 489-4999
5150 WEST BELMONT AVE., CHICAGO, IL 60641, TEL.: (312) 685-2020
4929 WILSHIRE BLVD., SUITE 605, LOS ANGELES, CA 90010, TEL.: (213) 932-0702

PEKAO TRADING CORPORATION POSIADA LICENCJE NA PRZEKAZY PIENIĘŻNE WYDANE PRZEZ DEPARTAMENT BANKOWOŚCI STANU NOWY JORK I WIELU INNYCH STANÓW

Pekao

HELENA

Pekao

More than sixty years of experience and growth have resulted in the bank having an international network of offices staffed by highly qualified experts.

BANK POLSKA KASA OPIEKI SA

is a full service institution specializing in trade and project financing as well as credit operations.

Head Office
7/9 Traugutta St., 00-950 Warsaw, Poland, P.O. Box 1008
Tlx 816 442 bpko pl. • Fax: (48-22) 273 463

Branch Offices:
• U.S.A. - 470 Park Avenue South, New York N.Y. •
Phone: (1-212) 725 8834 • Fax: (1-212) 213 2971
• FRANCE - 23 rue Taitbout. 75009 Paris •
Phone: (33-1) 42 47 1272 • Fax: (33-1) 42 47 1538
• ISRAEL - 95 Allenby Road, Tel-Aviv •
Phone: (972-3) 297 641 • Fax: (972-3) 295 840

HELENA

KAZIMIERZ BRAUN

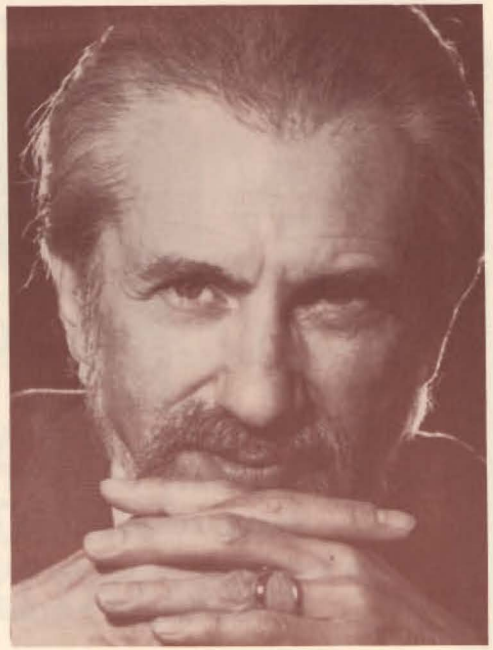

(29. 06. 1936); reżyser, teatrolog, pisarz, jeden z najwybitniejszych twórców współczesnej sceny polskiej. W latach 1967 - 1974 dyrektor artystyczny Teatru im. J. Osterwy w Lublinie, od 1975 do 1984 dyrektor Teatru Współczesnego we Wrocławiu. Jego dorobek teatralny obejmuje ponad 100 widowisk teatralnych i telewizyjnych zrealizowanych w Polsce i za granicą. Do jego najwybitniejszych osiągnięć reżyserskich zalicza się głównie przedstawienia dramatów polskich klasyków - Norwida i Wyspiańskiego - oraz autorów współczesnych - Różewicza, Gombrowicza, Mrożka. Równolegle z praktyką reżyserską Braun zajmuje się historią i teorią teatru. Wyrazem tego są liczne artykuły i rozprawy zamieszczane w prasie fachowej i czasopismach, oraz publikacje książkowe: "Teofil Trzciński" (wraz z Z. Braunową), Warszawa 1967; "Notatki reżysera", Lublin 1970; "Cypriana Norwida teatr bez teatru", Warszawa 1971; "Teatr wspólnoty", Kraków 1972; "Nowy teatr na świecie. 1960 - 1970", Warszawa 1975; "Druga Reforma Teatru", Wrocław 1979; "Przestrzeń teatralna", Warszawa 1982; "Wielka Reforma Teatru", Wrocław 1984; "Nadmiar teatru", Warszawa 1986. W druku: "Rozmowy z Tadeuszem Różewiczem". Do roku 1986 profesor Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej we Wrocławiu oraz Uniwersytetu Wrocławskiego (tu z zablokowaną profesurą).

Po głośnej inscenizacji "Dżumy" Camusa, aktualizującą atmosferę stanu wojennego, wyrzucony z pracy i zmuszony do wyjazdu za granicę. Od 1986 roku wykłada kolejno: jako *visiting professor* w Swarthmore College, University of California w Santa Cruz, obecnie jako profesor na University of Buffalo. Reżyseruje w czołowych teatrach amerykańskich (np. The Gutrie Theatre w Minneapolis, Oddysey Theatre w Los Angeles, Mc Carter Theatre w Princeton, Studio Arena w Buffalo. Twórca szeroko komentowanych w USA spektakli teatralnych, m.in. "Nosorożca" Ionesco, "Szewców" Witkiewicza, "HenrykaV" Szekspira, "Dobrego człowieka z Seczuanu" Brechta, "Głodomora" Różewicza).

Instytut Literacki, Paryż 1989.

MARIA NOWOTARSKA - od ukończenia studiów w krakowskiej Wyższej Szkole Teatralnej jest aktorką Teatru im. J. Słowackiego w Krakowie. Jej dorobek artystyczny obejmuje szereg znaczących ról w repertuarze dramatycznym i komediowym. Współpracuje z wybitnymi polskimi reżyserami - m.in. z E. Axerem, K. Braunem, K. Dejmkiem, B. Dąbrowskim, B. Korzeniowskim, R. Próchnicką, L. Zamkow, grając takie role, jak Harfiarka w "Wyzwoleniu", Zosia w "Damach i Huzarach", Aniela w "Ślubach Panieńskich", Maliczewska w "Pannie Maliczewskiej", Elwira w "Don Juanie", Kora w "Nocy Listopadowej", Maryna w "Weselu", Lia w "Za Kulisami", Hrabina w "Weselu Figara", Fiora w "Fiorenzy", Lulu w "Skizie" i Katarzyna w znakomitej francuskiej komedii "Czarujący Łajdak". Maria Nowotarska gra też w polskich filmach. Jej ostatnie role to: Andrzejowa Korczyńska w "Nad Niemnem", Tekla Ostrowska w "Między Ustami a Brzegiem Pucharu", matka Orkana w "Kolorach Kochania". W Teatrze Telewizji zagrała w wielu świetnych przedstawieniach - m.in. w "Barbarzyńcach", "Świętoszku", "Iwanowie", "Klonowych Braciach", "Zapomnianym Diable", "Marii i Magdalenie" itd. W Kanadzie od 1990 roku. Rozpoczyna działalność teatralną wystawiając wraz Jerzym Kopczewskim przedstawienie "Ostatecznie Polski Król". Jest to początek działalności torontońskiej Sceny Format. Następnie gra w spektaklu Nasza Jest Noc. Nawiązuje współpracę z Polsko Kanadyjskim Towarzystwem Muzycznym zostając kierownikiem artystycznym cyklu koncertowego Salon Muzyki i Poezji w Hart House. Premiera spektaklu "Helena" zbiega się z jubileuszem 35-lecia pracy aktorskiej Marii Nowotarskiej.

Pracy nad „Heleną" poświęcam pamięci Matki mojej - Heleny
Maria Nowotarska.

JERZY KOPCZEWSKI - Absolwent Liceum Sztuk Pięknych w Jarosławiu. Podczas studiów na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie współtworzył krakowski kabaret "Piwnica pod Baranami" i był jego aktorem do 1986 roku. Występując w "Piwnicy" posługiwał się pseudonimem "Bułeczka". Zawodu aktora uczył się w Teatrze Laboratorium Jerzego Grotowskiego. Grał tam w "Dziadach", "Kordianie, "Idiocie". Stały udział w kabarecie "Piwnica pod Baranami" utrwalił jego związki z Krakowem i tamtejszymi teatrami - Ludowym, Bagatela i wreszcie z Teatrem im. J. Słowackiego. Grając w teatrze i kabarecie przygotował w 1973 roku swój pierwszy monodram "Konopielka". Ten spektakl i późniejsze - "Pałac" W. Myśliwskiego oraz "Colas Breugnon" dały początek scenie, która nosi nazwę "Format" i prezentuje w Krakowie i Polsce głównie małe formy teatralne. Z konieczności stał się adaptatorem i często reżyserem realizowanych w "Formacie" spektakli. Tu także (prócz wieloletniej współpracy w Teatrze im. J. Słowackiego) zetknął się z Marią Nowotarską, co zaowocowało m.in. przedstawieniem "Remont" J. Kondratiuka.Do ważniejszych prac reżyserskich należą: "Cesarz" R. Kapuścińskiego, we własnym opracowaniu tekstu i scenografii; "Rycerze" Arystofanesa z muzyką Zb. Raja. W Kanadzie powstają w jego opracowaniu i reżyserii spektakle: "Ostatecznie Polski Król" wg. Brandysa, "Przechowalnia" wg. J.S. Stawińskiego, "Nasza Jest Noc" wg. J. Przybory, J. Kema i innych, "Ferdydurke" wg. Gombrowicza (własna adaptacja) oraz "Dożywocie" Fredry.

Specjalne podziękowania kierujemy do Osób i Instytucji, których wspaniałomyślna pomoc umożliwiła realizację spektaklu "Helena".
We would like to extend our most sincere thanks to all persons and corporations, whose most generous support made the spectacle possible.

Konsulat Generalny Rzeczpospolitej Polskiej w Toronto.
Pekao Trading Corporation (USA) na ręce Pana Prezesa Leszka Kropiwnickiego.
Pekao Trading Company (Canada) Ltd. na ręce Pana Prezesa Janusza Szatoby.
Fundacja Millenium.
Fundacja im. Adama Mickiewicza.
Fundacja Państwa Nelly i Władysława Turzańskich.
Pan Witek Manitius.
Pan Janusz Dukszta.
Pan Henry Slaby.
Pan Kazik Jędrzejczak.
Pan Bogdan Łabęcki.
Pan John Stanley.
Państwo Maria i Waldemar Maehle.
Państwo Elżbieta i Zbigniew Wolscy.
T.V. Program Rozmaitości, Channel 41, Cable 4.
Pan Max Moneta.
Pan Stefan Przybylski.
Państwo Jadwiga i Michael Kamińscy.
Pani Krystyna Gołąbek.
Pan Stefan Szałwiński.
Pani Krystyna Paczyńska.
Państwo Irena i Adam Kołodziejowie.
Pan Marek Tufman.
Pan Tomasz Jaskot.
Państwo Anna Maria, Barbara i Janusz Frąckowiakowie.
Państwo Jadwiga i Józef Dudkowscy.
Pani Hanna Balakier.
Pan Robert Owczarz.
Pan Peter Mielzynski.
Pan Bogdan Paszkiewicz.

HILLEBRAND
ESTATES WINERY
PETER MIELZYNSKI
AGENCIES LTD.
Fine Wine & Spirits
3075 Ridgeway Dr. Unit 7, Mississauga, Ont. L5L 5N6
Tel. (416) 820-4117 • Fax (416) 820-8180
Bill Morski
obsługuje Polonię
Tel. 248-4165
Lou Pretotto
Mississauga, Brampton
Tel. 851-7068
Serwis dla organizacji, przedsiębiorstw oraz osób prywatnych
Konsultacje i degustacje win
Zezwolenia (jednorazowe) na wesela, chrzty, bankiety itp.
Sprowadzamy wódki z Polski na prywatne zlecenia
Bezpłatne zwiedzanie winiarni "Hillebrand" w Niagara-On the-Lake

TEATR POLONIA SCENA FORMAT

Zarząd: Henry Slaby - prezes, John Stanley - sekretarz, Kazimierz Jędrzejczak - sekretarz; członkowie Zarządu: Janusz Dukszta, Tadeusz Gonsik, Chris Korwin-Kuczyński, Bogdan Łabęcki, Janusz Szatoba, Elżbieta Wolska, Teresa Wierzbicka; Stefan Hołda - dyrektor; Rada Artystyczna: Maria Nowotarska, Jerzy Kopczewski, Kazimierz Jędrzejczak, Stefan Hołda.

TEATR POLONIA

Kazimierz Braun

"HELENA"

Rzecz o Modrzejewskiej

•

W roli Modrzejewskiej:
Maria Nowotarska
Opracowanie tekstu i reżyseria:
Jerzy Kopczewski

Muzyka: Jerzy Kopczewski i Jerzy Kowalski
Kostiumy: Beata Marzyńska - Groack
Kierownictwo produkcji: Bogdan Łabęcki i Jerzy Pilitowski
Plakat: Jerzy Kołacz
(z fotografią Tomasza Nasterskiego)
Opracowanie programu: Andrzej Bartula i Jerzy Pilitowski

•

Premiera: Toronto, The Old Mill, 29 listopada 1992, połączona z jubileuszem 35-lecia pracy na scenie Marii Nowotarskiej.

•

W spektaklu wykorzystano oryginalne nagranie (firma "Murray Hill Records") koncertu Ignacego Paderewskiego : - "Melodie", op. 8 No 3 oraz "Caprice", op. 14 No 3 (obydwa utwory autorstwa Paderewskiego).
Spektakl sponsorowany przez Pekao Trading Company (Canada) Ltd. oraz Pekao Trading Corporation New York, Chicago, Los Angeles.
Honorowy Protektorat Konsulatu Generalnego RP w Toronto.

•

Spektakl sponsorowany przez:

Pekao Trading Company (Canada) Ltd.
Toronto, Mississauga, Warszawa
oraz
Pekao Trading Corporation
New York, Chicago, Los Angeles.